

Matej SLOVÁČEK
*Súkromná materská škola
Košice*

Monika MIŇOVÁ
*Prešovská univerzita
v Prešove*

Pedagogika Márie Montessoriovej — učiteľ — teória a empiria

Abstract: Montessori Pedagogy — the Teacher — Theory and Practice

The theoretical part of the paper deals with the description of Montessori pedagogy and its outlook on the teacher's personality. In the application part, it provides the methodology background to the research based on a quantitative content analysis method that deals with academic journals and papers with the subject of pedagogy in general, pre-school, primary education and pedagogy for special educational needs in Slovakia in context of the articles about the Montessori pedagogy as a possible source of an informal education.

Key words: Montessori pedagogy, nursery school teacher, informal education

Kľúčové slová: pedagogika Márie Montessoriovej, učiteľ materskej školy, informálne vzdelávanie

Úvod

Výchova, vzdelávanie, výcvik sú dnes intenzívne diskutovanými konceptmi. A to hneď v dvoch rovinách. V rovine výchovy, vzdelávania a výcviku dieťaťa, a v rovine výchovy, vzdelávania a výcviku (budúceho) učiteľa materskej školy. Kvalitnú výchovu, vzdelávanie a výcvik detí zabezpečuje kvalitne vychovaný, vzdelaný a vycvičený učiteľ. O to viac potrebujeme hovoriť o kvalitnej príprave (budúceho) učiteľa materskej školy, ak o tejto príprave budeme hovoriť v kontexte pedagogiky Márie Montessoriovej, ktorá sa vyznačuje komplexnosťou, náročnosťou a najmä odlišnosťou v porovnaní s tradičným výchovným, vzdelávacím a výcvikovým sy-

stémom. Vzdelávanie (výchovu a výcvik) budúcich učiteľov (v pedagogike Márie Montessoriovej) zabezpečujú na úrovni formálneho vzdelávania stredné a vysoké školy, na úrovni neformálneho vzdelávania rôzne inštitúcie a organizácie a na úrovni informálneho (najdostupnejšieho) vzdelávania sú to časopisy a iné odborné pedagogické periodiká dostupné časovo a finančne.

Pedagogika Márie Montessoriovej

Vznik a formovanie pedagogickej koncepcie Márie Montessoriovej ona sama datuje do obdobia dávno pred otvorením Domu detí. Keď Montessoriová dokončila dizertačnú prácu a získala doktorský diplom, zamerala svoju pozornosť na ochorenia detí. Začala študovať práce Edouarda Seguina a Jeana Itarda, overovala ich poznatky a výsledky výskumov v praxi, pozorovala a zaznamenávala (Slováček–Miňová, 2017, s. 88).

M. Cipro (2000, s. 332) Montessoriovú označil za „jednu z najvýznamnejších predstaviteľiek reformného pedagogického hnutia, smerujúceho k oslobodeniu dieťaťa od jednostrannej autoritárskej výchovy, v ktorej hlavné slovo má učiteľ a dieťa sa iba riadi jeho pokynmi“. Predmetnú pedagogiku nebudeme v tomto príspevku popisovať cez päť tradične prezentovaných oblastí výchovy, vzdelávania a výcviku v nej, ale cez jej analýzu v kontexte teórií a filozofií výchovy a metodík výučby.

Filozofia výchovy je „hraničná disciplína pedagogiky, ktorá analyzuje filozofické aspekty (ale i morálne) výchovného procesu v širokom zmysle slova ako procesu humanizácie človeka“ (Klimeková, 2001, s. 36). Podľa Ryana a Coopera (In: Kovalčíková a kol., 2010) sa v pedagogike uplatňujú štyri filozofie výchovy: perenializmus, esencializmus, progresivizmus, existencializmus. Podľa L. Bělinovej–V. Mišurcovej (1980, s. 58): „Montessoriová sa pripája k pedocentrickej línii buržoáznej pedagogiky“. Pedocentrizmus je buržoázny pedagogický smer, ktorý povyšuje význam záujmov detí, jeho prejavov a cieľ výchovy podriaďuje psychike dieťaťa. K. Rýdl (2014, s. 15) tvrdí: „Pedagogika Márie Montessori podporuje a podnecuje individuálnu inteligenciu a tvorivé správanie pri riešení problémov. Vedie k samostatnosti a nezávislosti jednotlivca“. „Predmetná pedagogika je založená na osobnosti dieťaťa, rešpektuje jeho individuálne potreby a osobitosti, dieťaťu umožňuje pracovať a učiť sa v slobodnom prostredí“ (Slováček–Miňová, 2015, s. 147). Na základe uvedeného radíme pedagogiku Márie Montessoriovej k progresivistickej filozofii výchovy. Progresivizmus podľa M. Zelinu (2010) hovorí, že poznatky musia byť kontinuálne redefinované a znovuobjavené. Cieľom progresivizmu je u detí rozvinúť schopnosť riešiť problémy. Vychovať deti k tomu, aby sa stali inteligentnými riešiteľmi problémov, aby sa radi učili, vedeli efektívne riešiť problémy, ktoré

ich čakajú v reálnom modernom svete. Kovalčíková a kol. (2010) dopĺňajú naplnenie myšlienky slobody a individuálneho šťastia, poskytnutie slobody dieťaťu. Rola učiteľa nie je autoritatívna, dosahuje sa vysoká motivácia riešenia problémov, klíma je skôr demokratická.

Teória výchovy je základná pedagogická disciplína, ktorá sa zaoberá cieľmi, formami, zásadami, metódami, prostriedkami výchovy, realizáciou jej obsahu (Klimeková, 2001). Y. Bertrand (1998) ponúka nasledujúcu klasifikáciu teórií výchovy: spiritualistické, personalistické, kognitívopsychologické, socio-kognitívne, sociálne, technologické, akademické. Na základe charakteristík pedagogiky Márie Montessoriovej a charakteristík teórií výchovy podľa Bertranda (In: Kovalčíková a kol., 2010) konštatujeme, že pedagogika Márie Montessoriovej patrí k personalistickým teóriám výchovy.

Menované teórie výchovy uprednostňujú vo výchove osobnosť dieťaťa. Výchova má podľa týchto teórií sledovať individualitu osobnosti dieťaťa, zdôrazňujú vzájomný a partnerský vzťah medzi aktérmi výchovného procesu. Zdroje týchto teórií sa objavujú už začiatkom 20. storočia. Pedagogiku Márie Montessoriovej sme zaradili k filozofiám a teóriám výchovy. Ďalej sa budeme venovať metodikám výučby (výchovy, vzdelávania a výcviku). Kategorizácie metodík výučby podľa Hernándeza–Hernándeza (In: Kostrub, 2008):

— Expozično-konkluzívna metodika

Učiteľ je aktívny a dieťa pasívne. Uplatňuje sa v klasickom procese, ktoré ponúka sumárne štruktúrované obsahy ako konečné hotové fakty, verbalizované poznatky.

— Expozično-podnecujúca metodika

Učiteľ prezentuje tému, avšak prezentuje ju v podobe, ktorá dieťa motivuje, podnieti záujem. Učiteľ je aktívny a dieťa pasívne, ale iba navonok a na začiatku.

— Interaktívno-reproduktívna metodika

Učiteľ a deti sú interaktívni. Uplatňuje otázky a odpovede, ide o behavioristické hľadisko, uplatňujúce stimul a reakciu.

Tabuľka 1. Personalistické teórie výchovy a pedagogika Márie Montessoriovej

Znaky personalistických teórií výchovy	Znaky pedagogiky Márie Montessoriovej
povzbudzujú dieťa, aby pracoval podľa svojich záujmov a aby si dával ciele, ktoré ho zaujímajú	senzitívne obdobia
ponúkajú dieťaťu všetky pomôcky potrebné pre jeho rozvoj	pripravené prostredie
sú zamerané na rozvoj do budúcnosti	aktivity každodenného života

Zdroj: vlastné spracovanie

— Interaktívno-produktívna metodika

Učiteľ deti informuje v základných bodoch. Deti hľadajú, kladú otázky, vysvetľujú. Využíva deduktívne metódy, induktívne metódy.

— Aktívno-reproduktívna metodika

Učiteľ je pasívnejší, dieťa aktívne v reprodukovaní. Dieťa praktizuje, vykonáva praktickú činnosť podľa modelu.

— Aktívno-produktívna metodika

Učiteľ je pasívny a dieťa aktívne. Uplatňujú sa metódy objavovania, prípadové štúdie. Uplatňuje sa produktívne myslenie.

Pedagogika Márie Montessoriovej využíva vo svojej praxi Aktívno-reproduktívnu metodiku. Konštatujeme na základe jej charakteristiky. Učiteľ je pasívnejší a dieťa je aktívne. Reprodukuje činnosť podľa modelu, praktizuje a vykonáva činnosť podľa vzoru. Ide o systém tréningu a o uzavreté praktizovanie na základe trvalých alebo vopred vytvorených modelov, schém a kritérií.

Poznanie pedagogiky Márie Montessoriovej v jej základných kategóriách aj v kontexte teórií a filozofií výchovy, či metodík výučby je základným predpokladom dobrého a správneho vykonávania pedagogickej činnosti každého učiteľa, ktorý s touto pedagogikou (v tejto pedagogike) pracuje, či už v súkromných materských školách, štátnych materských školách, ktoré majú prvky tejto pedagogiky implementované vo svojich školských vzdelávacích programoch, alebo učiteľa, ktorý vníma využitie predmetnej pedagogiky ako ďalší možný spôsob práce s deťmi. V každom prípade zohráva učiteľ dôležitú úlohu.

Učiteľ materskej školy

Učiteľa materskej školy môžeme charakterizovať kompetenciami. „Kvalifikovaný učiteľ by mal disponovať určitými kompetenciami, potrebnými pre zvládanie tejto profesie“ (Miňová, 2012, s. 84). K. Guziová–M. Podhájecká–J. Kimličková (2011) menujú tieto: personálne, interpersonálne, komunikatívne, kognitívne, učebné, informačné, sebarozvíjajúce a kompetenciu promptného, akčného reagovania na novú pedagogickú situáciu. M. Podhájecká do kompetenčného profilu učiteľa materskej školy uvádza aj hrovú kompetenciu, ktorú definuje ako „schopnosť brilantného zvládnutia komplexu činností, ktoré charakterizujú vynikajúci výkon učiteľa v rámci predškolskej edukácie“ (Podhájecká–Maľuková, 2012, s. 51). „Učiteľ v pedagogike M. Montessori musí byť človek, ktorý túto filozofiu pozná, musí mať naštudované jej teoretické práce, ale to nestačí. Učiteľ, ak chce byť «Montessori učiteľom», musí byť s touto pedagogikou, filozofiou a s myšlienkami Márie Montessori vnútorne stotožnený“ (Slováček–Miňová, 2015, s. 147). Učiteľ v pedagogike Márie Montessoriovej by mal prejsť dvojakou prípravou. Teoretická príprava je podľa Montessoriovej

(2001) veľmi dôležitá a náročná. Budúci učiteľ musí sám seba formovať, musí sa naučiť pozorovať, byť uvážlivým, trpezlivým, prispôsobivým aj vytrvalým. Učiteľ má byť odborne pedagogicky vzdelaný. Druhou časťou prípravy je príprava v oblasti Montessoriovej pedagogiky. Musí byť schopný vybrať vhodný materiál, predviesť jeho používanie. Musí poznať didaktický materiál aj zásady a teoretickú platformu pedagogiky Márie Montessoriovej. Učiteľ v pedagogike Márie Montessoriovej musí disponovať tradičnými, všeobecne uznanými a platnými kompetenciami učiteľa. Špecifickosť a inakosť výchovy, vzdelávania a výcviku v pedagogike Márie Montessoriovej nás núti zamýšľať sa a navrhovať, formulovať a charakterizovať ďalšiu, novú a špecifickú kompetenciu „MM-kompetenciu“ (MM = Mária Montessoriová), ktorú definujeme ako súhrn vedomostí a poznatkov o pedagogike Márie Montessoriovej, schopností realizovať výchovu, vzdelávania a výcvik podľa Márie Montessoriovej a vnútorné presvedčenie a zžitie sa s filozofiou a myšlienkami Márie Montessoriovej. Ako sme spomenuli vyššie, tieto kompetencie (budúci) učiteľ materskej školy v pedagogike Márie Montessoriovej dosahuje vzdelávaním formálnym, neformálnym a informálnym. Práve informálne vzdelávanie sa stalo inšpiráciou a predmetom nami realizovaného prieskumu, ktorý popisujeme ďalej.

Prieskumná časť

V máji 2017 sme realizovali sme uskutočnili prieskum, ktorým sme chceli zistiť zastúpenie príspevkov, článkov a štúdií o pedagogike Márie Montessoriovej vo významných pedagogických periodikách a konferenčných zborníkoch na Slovensku z oblasti pedagogiky s dôrazom na predškolskú, elementárnu a špeciálnu pedagogiku od roku 2000. V tejto časti práce objasníme metodológiu nami realizovaného prieskumu.

Prieskumom sa podľa P. Gavoru a kol. (2010) myslí nižšia forma empirického skúmania, ktorého cieľom je získať informácie. Cieľom prieskumu bolo zistiť, do akej miery sa venujú odborné pedagogické časopisy a konferenčné zborníky problematike pedagogiky Márie Montessoriovej. Tento cieľ sme dosahovali pomocou prieskumnej metódy kvantitatívna obsahová analýza, ktorá sa podľa Kerlingera (In: Gulová-Šíp a kol., 2013) používa k určeniu relatívnej prevahy alebo frekvencie komunikačných fenoménov, štýlov, tendencií. Kódovacou jednotkou môže byť slovo, veta, kategória či téma. Prieskumnú vzorku sme vybrali na základe zamerania časopisov a zborníkov s ohľadom na ich dostupnosť, pretože sme chceli analyzovať tie periodiká, ktoré sú dostupné odbornej aj laickej verejnosti. Analyzovali sme nižšie uvedené časopisy a konferenčné zborníky vo vzťahu k explicitnému výskytu príspevkov, článkov a štúdií o pedagogike Márie Montessoriovej. Analyzovali sme: časopis „Pedagogika.sk“,

„Špeciálny pedagóg“ — časopis pre špeciálnopedagogickú teóriu a prax, „Pedagogický časopis“/„Journal of Pedagogy“, konferenčné zborníky zverejnené a dostupné na webovom sídle Slovenského výboru Svetovej organizácie pre predškolskú výchovu, „Naša škola“, „Predškolská výchova“, „Študent na ceste k praxi“.

„Pedagogika.sk“ — slovenský časopis pre pedagogické vedy vydáva, v súlade so svojou zriaďovacou listinou a organizačným poriadkom, Slovenská pedagogická spoločnosť pri Slovenskej akadémii vied. Časopis vychádza elektronicky 4 krát ročne. Poslaním časopisu Pedagogika.sk je najmä prezentácia výsledkov bádania v oblasti pedagogických vied. Analyzovali sme 30 čísel od jeho vzniku. 283 článkov.

„Špeciálny pedagóg“ — časopis pre špeciálnopedagogickú teóriu a prax je časopis zameraný na oblasť výchovy, vzdelávania a starostlivosť o deti, mládež a dospelých so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami. Vydáva sa dvakrát ročne Vydavateľstvom Prešovskej univerzity v Prešove. Pre potreby nášho prieskumu sme analyzovali 10 čísel od jeho vzniku. 127 článkov.

„Pedagogický časopis“/„Journal of Pedagogy“ je recenzovaný vedecký časopis vydávaný Pedagogickou fakultou Trnavskej univerzity v Trnave. Predmetom jeho záujmu je výchova a vzdelávanie v širších sociokultúrnych súvislostiach s dôrazom na prezentovanie originálnych pohľadov na aktuálne kontroverzie v pedagogickom sektore. Analyzovali sme 11 čísel od jeho vzniku. 75 článkov.

Konferenčné zborníky zverejnené a dostupné na webovom sídle Slovenského výboru Svetovej organizácie pre predškolskú výchovu (OMEP) (www.omep.sk) sú zborníky z vedeckých konferencií, ktoré sa zameriavajú na otázky predškolskej pedagogiky. Analyzovaných bolo 20 zborníkov od roku 2000. 515 príspevkov.

„Naša škola“ je recenzovaný odborný časopis, ktorého vydavateľom je vydavateľstvo Pamiko spol. s r. o. so sídlom v Bratislave. Časopis „Naša škola“ je svojím tematickým zameraním určený predovšetkým učiteľom materských škôl a prvého stupňa základných škôl, ale aj vedecko-výskumným pracovníkom v oblasti pedagogiky a vzdelávania. Pre účely tohto príspevku bolo analyzovaných 168 čísel od roku 2000. 1091 článkov.

„Predškolská výchova“ je odbornou-metodický časopis vychádzajúci s podporou Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky, ktorý uverejňuje recenzované príspevky z oblasti predprimárnej pedagogiky. Analyzovali sme 15 čísel, od začatia vydávania novým vydavateľom vo vzťahu k ich dostupnosti. 162 článkov.

„Študent na ceste k praxi“ — zborníky zo všetkých ročníkov Medzinárodnej študentskej vedeckej konferencie v odboroch špeciálna a liečebná pedagogika, ktorú realizuje Katedra špeciálnej pedagogiky Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove.

Tabuľka 2. Výsledky prieskumu

		Články o pedagogike Márie Montessoriovej	Články iné	Spolu
„Pedagogika.sk“	n	0	283	283
	%	0	100	100
„Špeciálny pedagóg“	n	0	127	127
	%	0	100	100
„Pedagogický časopis“/ “Journal of Pedagogy”	n	0	75	75
	%	0	100	100
Konferenčné zborníky SV OMEP	n	3	512	515
	%	0,6	99,4	100
„Naša škola“	n	3	165	168
	%	1,8	98,2	100
„Predškolská výchova“	n	0	162	162
	%	0	100	100
„Študent na ceste k praxi“	n	1	92	93
	%	1,1	98,9	100

Zdroj: vlastné spracovanie

šovskej univerzity v Prešove. Tieto sú dostupné na webovom sídle univerzity. Analyzovali sme 4 zborníky. 93 príspevkov.

Tabuľka 2 prezentuje pomer článkov a príspevkov publikovaných v analyzovaných časopisoch a konferenčných zborníkoch o pedagogike Márie Montessoriovej a článkov a príspevkov o iných témach. Dovedna bolo v menovaných periodikách publikovaných 2346 článkov/príspevkov. Z toho 7 malo svoj obsah zameraný na pedagogiku Márie Montessoriovej. Ide o články/príspevky: Bodnárová: *Pedagogika Márie Montessoriovej a možnosti integrácie dieťaťa so špeciálnymi potrebami* (2005 — *Teória a prax výchovy a vzdelávania v materských školách*, konferenčný zborník zverejnené a dostupné na webovom sídle Slovenského výboru Svetovej organizácie pre predškolskú výchovu); Haburajová: *Alternatívne školstvo — Mária Montessoriová* (2006 — *Interakcia edukačnej triády rodina — materská škola — základná škola: Imperatív doby*, konferenčný zborník zverejnené a dostupné na webovom sídle Slovenského výboru Svetovej organizácie pre predškolskú výchovu); Jarešová: *Didaktický materiál v pedagogike Márie Montessoriovej* (2007/2008 — „Naša škola“); Slováček–Miňová: „Zabudnutá?“ — *pedagogika Márie Montessori* (2015 — „Študent na ceste k praxi“); Slováček: *Vzdelávanie učiteľov materských škôl a pedagogika Márie Montessoriovej* (2015 — *Teória a prax trvalo udržateľného rozvoja v materských školách*, konferenčný zborník zverejnené a dostupné na

webovom sídle Slovenského výboru Svetovej organizácie pre predškolskú výchovu); Slováček: *Vzťah edukanta a edukátora podľa Márie Montessoriovej* (2015/2016 — „Naša škola“); Slováček–Miňová: *Pedagogika Márie Montessoriovej a jej miesto v príprave dieťaťa na vstup do primárnej školy* (2016/2017 — „Naša škola“).

Záver

Záverom môžeme konštatovať, že teoreticko-empirická základňa informálneho vzdelávania v pedagogike Márie Montessoriovej pre informálne vzdelávanie (budúcich) učiteľov v časopiseckej (a zborníkovej) literatúre je slabá. Intenzívne sa snažíme o jej posilnenie, a to aj v iných, nových a menej tradičných súvislostiach. K dispozícii je odborná literatúra staršieho dáta, v ktorej však absentuje súčasný výskum a prieskum, či prepojenie a vzťah so súčasným stavom školstva, legislatívy, pedagogiky a pedagogickej diagnostiky.

Literatúra

- Bélinová, L., Mišurcová, V. (1980). *Z dějin předškolní výchovy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Bertrand, Y. (1998). *Soudobé teorie vzdělávání*. Praha: Portál.
- Cipro, M. (2001). *Slovník pedagogů*. Praha: Miroslav Cipro.
- Gavora, P. a kol. (2010). *Elektronická učebnica pedagogického výskumu*. Bratislava: Univerzita Komenského, <http://www.e-metodologia.fedu.uniba.sk/> (cit. 05.05.2017).
- Gulová, L., Šíp, R. (2013). *Výzkumné metody v pedagogické praxi*. Praha: Grada.
- Guziová, K., Podhájecká, M., Kimličková, J. (2011). *Kompetencie učiteľky materskej školy ako predpoklad rozvíjania kompetencií detí*. In: *Metodika predprimárneho vzdelávania*. Partizánske: Ex-presprint, s. 60–67.
- Klímecková, A. (2001). *Základy etiky a filozofie. Slovník etiky, etickej výchovy a filozofie*. Prešov: VEOS.
- Kostrub, D. (2008). *Dieťa/žiak/študent — učiteľ — učivo: didaktický alebo bermudský trojuholník?* Prešov: Rokus.
- Kovalčíková, I. a kol. (2010). *Úvod do pedagogiky*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. Pedagogická fakulta.
- Miňová, M. (2012). *Kompetencie učiteľov predprimárneho vzdelávania*. In: *Komplexnosť a integrita v predprimárnej, primárnej a špeciálnej edukácii*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, s. 83–89.
- Montessori, M. (2001). *Objavení dítěte*. Praha: Nakladatelství světových pedagogických směrů.
- Podhájecká, M., Maľuková, S. (2012). *Implementácia hier do obsahu predprimárnej edukácie*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove.
- Rýdl, K. (2014). *Pedagogika Montessori a její instituce*. In: *Montessori v priestore formálneho a neformálneho vzdelávania učiteľov*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, s. 15–32.
- Slováček, M., Miňová, M. (2015). „Zabudnutá?“ — *Pedagogika Márie Montessori*. In: *Študent na ceste k praxi IV. Zborník príspevkov zo Študentskej vedeckej konferencie v odbore špeciálna pedagogika*

a liečebná pedagogika. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. Pedagogická fakulta. s. 145–152.

Slováček, M., Miňová, M. (2017). *Renesancia pedagogiky Márie Montessoriovej*. In: *Vedecké štúdie v predprimárnej pedagogike*. Šaľa: Spoločnosť pre predškolskú výchovu — región Šaľa, s. 83–100.

Zelina, M. (2010). *Teórie výchovy alebo hľadanie dobra*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.